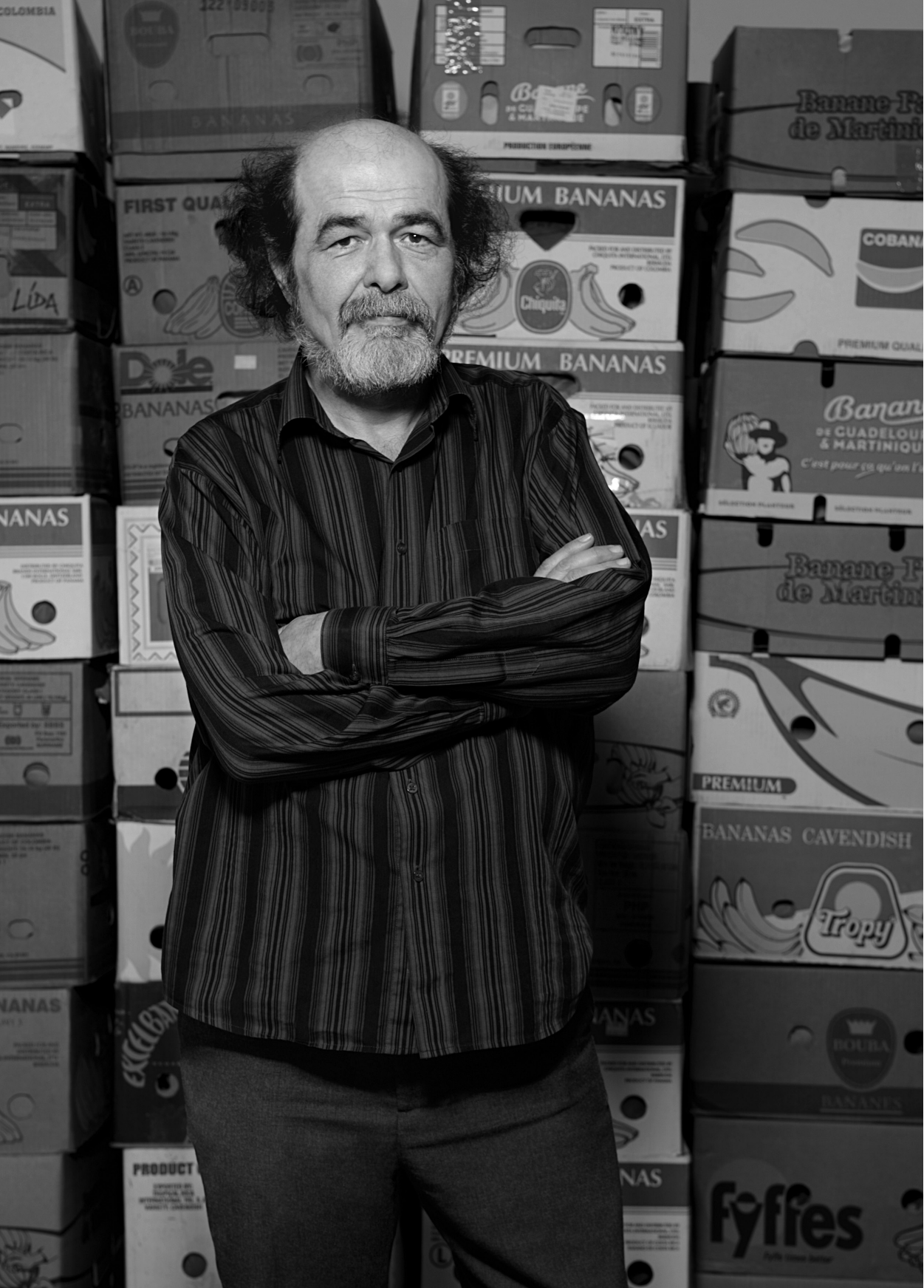

rozhovor

Doc. RNDr. Jaroslav Brůžek, Ph.D.
RNDr. Vladimír Blažek, CSc.

FIRST QUALITY

PREMIUM BANANAS

Dole
BANANAS

PREMIUM BANANAS

BANANAS

BANANAS

PREMIUM

BANANAS CAVENDISH

Tropic

BANANAS

BANANAS

BOURBA
BANANAS

PRODUCT

BANAS

fyffes

Jaroslav Brůžek

Rozhovor s RNDr. Vladimírem Blažkem, CSc.

Vladimíre, před nedávnem jsi oslavil „šedesátku“, přičemž 12 let z toho je spojeno s Fakultou filozofickou v Plzni. První otázka je tedy trochu „na tělo“: Pokusil ses bilančovat své působení zde?

Přiznám se, že nikoliv. Zatím totiž vůbec nebilancuji. Skutečnost, že čas ubíhá a nějak poznamenává moji tělesnou schránku a dění kolem mne, samozřejmě vnímám. Kdybych se pokusil stručně okomentovat svůj „dopad“ na fakultu, tak bych nejspíše zdůraznil prohloubení zájmu studentů o komplexnější, interdisciplinární chápání člověka, jeho chování a projevů. Snad mé aktivity přispěly na odborné úrovni i diskuzi o souvislostech sociálních aspektů kultury, vnímání či myšlení na jedné straně a biologicko-evolučních vysvětlení na straně druhé. Za určitou zásluhu si také dávám, že si biologická antropologie, za jejíhož reprezentanta se považuji, vytvořila v rámci humanitně zaměřené fakulty dostatečně pevnou a uznávanou pozici. Toto není dáno jen mojí snahou, ale také spoluúčastí nevelkého týmu kolegů, kteří se podíleli na vzniku a rozvíjení navazujícího studijního oboru Antropologie populací minulosti.

Jestli mi dovolíš, zastavil bych se nejdříve právě u skutečnosti, že Vaše oddělení zodpovídá za magisterský obor Antropologie populací minulosti. Jaký je jeho význam, co zde na fakultě přináší?

Jak již z názvu vyplývá, má Antropologie populací minulosti retrospektivní charakter. Náš obor se snaží rekonstruovat z kosterních pozůstatků život našich předků, ale chápeme jej

holisticky se zakotvením v evolučním přístupu a opírajícím se o vše, co může pomoci poznání minulých společenství. Nejdůležitějším materiálním objektem, ale zdaleka nikoliv jediným, jsou kosterní pozůstatky, z nichž lze skutečně odečíst mnoho specifických údajů. Vedle způsobu života, souvisejícího s aktivitou či pohybem a fyzickou zátěží, ale i výživou a produkcí potravin, se zájem oboru projevuje i v sledování zdravotního stavu lidí minulosti. Je namístě poznamenat, že zkoumáme také souvislosti života lidí s prostředím v rovině ekologické a klimatické s důsledky pro demografii. Důraz klademe na interdisciplinaritu, tedy na spojení poznatků biologického zkoumání, archeologických dat a komparace s etnologickými a kulturně antropologickými poznatky. Dosti velkou péči věnujeme metodologické přípravě studentů, aby byli schopni se vyrovnat s tradicí biologického myšlení a s používáním přírodovědeckých metod a technických prostředků. Nutným předpokladem je terénní zkušenost. V tomto ohledu máme blízko k archeologii. Vždyť ne nadarmo se dnes pro jednu z dílčích oblastí užívá termín bioarcheologie. Oba obory tudíž spolupracují a na sebe navazují, ale na druhou stranu i soupeří. Ukazuje se, že při odkryvu pohřebišť či jednotlivých hrobů by byla optimální přímá účast antropologa, aby nedocházelo ke zbytečným ztrátám mnoha důležitých informací. Naopak správná biologická interpretace se neobejde bez archeologických dat.

Vznik oboru je spojen s iniciativou a entuziasmem Doc. Vladimíra Sládka, který později přešel na pražské pracoviště na Přírodovědecké fakultě. Navázal tak na kořeny, které dříve položili externí pracovníci, působící tehdy ještě na Fakultě humanitních studií, jmenovitě prof. Kos, prof. Slípka a prof. Strouhal, k jejichž odkazu se i já hlásím. Ty sám jako reprezentant podobně zaměřeného pracoviště na Univerzitě v Bordeaux bys mohl jistě obhájit důležitost našeho oboru přesvědčivěji než já. Ale výstupy našeho oddělení nejsou postaveny jen na Antropologii populací minulosti.

Jako biologický antropolog jsi absolventem Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Jak jsi se dostal ke spolupráci s obory na „druhé straně“ v tradičním chápání vědeckých disciplín?

To má více příčin. Jednak již v gymnaziálním mládí se můj zájem dělil mezi umění (zvláště výtvarné), přírodu (resp. biologii) a člověka ve smyslu náklonnosti k psychologii a filozofii. Mému myšlenkovému naturelu nakonec nejvíce odpovídala ta biologie a tak jsem ji šel studovat. Snad zde sehrál roli zážitek z porozumění základům dědičnosti z přednášek Rozhlasové univerzity, kterou jsem po večerech sledoval. To byla doba, kdy se u nás moderní genetika teprve nesměle prosazovala po období ideologického odmítání. Na Přírodovědecké fakultě mi však bylo od začátku jasné, že se budu specializovat na antropologii.

Další formující událostí byla potřeba najít si zaměstnání po ukončené vědecké aspirantúře (tehdejší formě doktorského studia). Nemohl jsem se příliš rozhodovat, neboť jsem se nedávno před tím oženil a očekával první z dvou mých dcer. Zčásti osobní kontakty a zčásti tlak, který jsem vyvíjel, mne zavály do Psychologického ústavu Akademie věd.

Zde jsem se seznámil s psychologem a psychologií a našel svůj klíčový obor – etologii. I ta byla tehdy v naší zemi teprve v plenkách, ale přímo mne oslovila. Od toho se odvíjel dále můj zájem o biologické základy lidského chování jako součásti antropologie.

A konečně třetí a již zakotvující moment se udál zde v Plzni. Po částečném rozpadu Psychologického ústavu v 90. letech jsem hledal svoji seberealizaci a přes peripetie působení v Centru pro studium vysokého školství při MŠMT a vyučování na vyšších odborných školách jsem byl přijat na tehdejší, nedávno zrozenou Fakultu humanitních studií ZČU. Myslím si, že zájem o člověka na pomezí biologických a humanitních věd se vine mým životem jako červená nit.

A myslíš si, že jako biologicky vzdělaný antropolog můžeš odborníkům na kulturu a lidskou společnost něco říci a nabídnout?

Jsem přesvědčen, že biologická antropologie v mnoha svých směrech má co říci a nabídnout. Jen letmo si lze připomenout otázku adaptability člověka na různé klimatické a ekologické podmínky a způsoby subsistence, a to současně v rovině morfologické, fyziologické, behaviorální a samozřejmě i kulturní. Ukazuje se, že některé kulturní změny mohou probíhat podle obdobných vývojových principů jako evoluce biologická. Souvislost populační genealogie a vývoje jazyků je jen tím nejznámějším příkladem. Poznání naší evoluce nelze opírat buď jen o kamennou industrii nebo jen o morfologickou proměnlivost, případně o studium ekologických změn. Je nezbytné současně modelovat chování a sociální život našich předků na základě třeba komparace s chováním lidoopů, hlubší znalosti konkrétních evolučních mechanismů nebo znalosti vztahů mezi činností mozku a kognitivními procesy.

Jsem si také jistý, že pro porozumění významu manželství, rodičovství nebo příbuzenství coby sociálních institucí se nelze obejít bez evolučního pohledu, jak k nim došlo. Například nezralost dítěte a dlouhé předreprodukční období má biologické příčiny (zvláště pro potřebu růstu a vývoje mozku) a vyžádaly si zainteresování muže na péči o děti, tedy své potomky. To vedlo k zásadním změnám ve strategii výběru partnera, a to oboustranně, což dosud úplně nepřekrývá nejen vliv kulturních zvyklostí, ale ani módnosti. Dlouhodobé soužití muže a ženy – bez ohledu na formu manželství, způsob jeho uzavření a jeho sociálním významům – změnilo výrazně lidské sexuální chování.

Ještě si neodpustím upozornit na fenomén altruistického, resp. prosociálního a kooperativního chování, které má biologický základ a zasahuje do utváření lidskosti jako takové a lidských společností a vztahů a vazeb v nich. Prosociálnost je zřejmě evolučně výhodná na skupinovém principu, což se mimo jiné projevuje vymezováním a odhraničováním skupin. To může být východiskem i pro pojetí etnicity (viz můj článek v Acta FF v čísle 3 v loňském roce). A tak by bylo možné pokračovat.

Biologické základy lidského chování jsou biologům a biologickým antropologům zřejmé. Jak je přijímají kolegové ze sociálních věd?

Domnívám se, že je to do značné míry ovlivněno dobou; jinými slovy, jsou údobí, kdy je ve vědách o člověku více podtrhávána sociální podmíněnost, a období, kdy naopak převažuje pohled biologický. Něco jako kyvadlo. Vzpomeňme například na jednoznačný akcent na sociální aspekty ve smyslu „vše je podmíněno kulturou“ v USA po druhé světové válce včele s Margaret Meadovou, který byl vystředán sociobiologií Edwarda Wilsona. V době po roce 1989 byla u nás věnována pozornost zvláště americké sociální a kulturní antropologii v „boasovském“ pojetí, což jistě byla reakce na předchozí zavřená vrátka těmto směrům. Když jsem nastoupil na fakultu, setkával jsem se spíše s odmítáním významu biologických determinant člověka, resp. jejich vnímáním jako jakéhosi materiálu, ze kterého je to podstatně utvářeno až kulturou. Hlad po takovém chápání lidského světa jsem cítil i u tehdejších studentů. Zde si dovoluji poznámku, že tím spíše je chvályhodné a ojedinělé, že přesto byly do výuky sociální a kulturní antropologie zařazeny přednášky také z biologické antropologie. V biomedicínské oblasti a zvláště v neurovědách však současně nastal nebývalý rozmach studia činnosti mozku a současně po sociobiologii nastoupila energicky evoluční psychologie, což obojí vedlo v některých oblastech věd o člověku (uveďme si psychologii) k vytlačování sociálního determinismu. To se projevuje i ve vyšší míře akceptování biologických základů lidské psychiky a chování člověka včetně evoluční interpretace jejich významu u představitelů společenských věd a v zájmu i u části současných studentů.

Podle mne jsi opominul ještě jednu společensky diskutovanou oblast. Mne, jako také biologického antropologa, dráždí zaměňování termínů sex jako biologického pohlaví a gender coby pohlaví sociálního. Jistě jsi se také dostal do debat na toto téma. Mají podle Tebe odborníci v genderových studiích dostatečný vhled do problematiky, co podmiňuje předmět jejich zájmu z biologického hlediska?

Z toho, jak se ptáš, pro mne vyplývá, že v této věci sdílíme obdobné pocity. Otázka vztahů biologického a sociálního pohlaví, jak říkáš, má více stránek. Myslím si, že jednou z příčin toho „zaměňování“ až „nahrazování“ je určitá módnost, podmíněna hledáním sociální rovnoprávnosti obou pohlaví (ale zde by bylo ospravedlnitelné i „genderů“, což by trochu posunulo význam), tedy feminismem bez jeho pejorativního významu. Už to asi neplatí zcela, ale byla tu doba, kdy nepoužívání pojmu gender bylo považováno až za sexistické či diskriminující myšlení. Jako další zdroj nepochopení vidím v nepochopení toho, co je to vlastně rozdíl, ať už se jedná o rozdíly mezi pohlavími nebo mezi vnímáním společenských rolí. A pak se zde skutečně uplatňuje neznalost společenskovědních odborníků o propojenosti a vzájemné podmíněnosti jednak hormonální regulace, mající původ v odlišné roli při reprodukci, jednak tělesnosti na úrovni morfologické a fyziologických procesů a schopností a konečně a zvláště utváření a činnosti mozku. Rozdíly tady objektivně existují a mnohé z nich prokazatelně nemohou být podmíněny působením společnosti, výchovou, učením, přebíráním vzorců chování

nebo chápání jevů. Nechal bych používání pojmu gender jen skutečně těm stránkám našeho bytí, které mají vztah k tomu, co v nás mužích či ženách dotváří sociální prostředí, do něhož jsme se narodili a v něm vyrůstali a vyvíjeli se. Osobně se domnívám, že i tato genderová rozdílnost je ve společnosti nutností. A pohlaví tudíž nechť je nadále pohlavím. Různost ta i ona přeci nesnižuje jednoho před druhým. Mnohdy naopak!

Oslovovat děti v předškolním věku neutrálně (jak se experimentálně začíná ve Švédsku), aby si pak mohly tzv. samy vybrat svoji „genderovou“ (mužskou či ženskou) identitu mi připadá zcela nepatřičné a navíc takový přístup upozorňuje i na hlubokou neznalost ontogeneze psychiky dítěte.

Akcentování rovnoprávnosti s sebou přináší tendence k ustanovení přesných kvót poměru pohlaví či skupin pro různé výběry od škol po zastupitelstva, vytvářených pomocí sociálních kritérií . Nebylo by vhodnější hovořit o komplementaritě rolí mužů a žen než o jejich egalitě?

Na obecné úrovni možná ano a i by se mi to pravděpodobně líbilo, ale neodvážím se představit si, jak by takový přístup fungoval a zvláště jak by se v současnosti prosazoval. Nastavování povinných „přídělů“ mužů a žen a podobně mi ale zavání sociálním inženýrstvím. Cesta k zrovnoprávnění vede spíše vytvářením podmínek pro kompenzaci nevýhodných a hendikepujících pozic a východisek.

Na rozdíly mezi muži a ženami bych navázal dále. Ty se ve svém výzkumném zaměření zabýváš mimo jiné mezipohlavními rozdíly obličeje a jejich vnímáním. To se dotýká i přitažlivosti a krásy. Co k tomu bys čtenářům řekl?

Jsem rád, že otázku na to, co vědomě a nevědomě hodnotí muži u obličejů žen a naopak, kladeš prostřednictvím toho, jak se navzájem sobě líbíme. Nejprve bych především zdůraznil, že tělesná krása (atraktivita) reprezentovaná především obličejem, není jako taková výhradně produktem společenské tradice a módnosti, ale že má velmi významnou složku biologicky podmíněnou a evolučně interpretovatelnou, související koncem konců se zajištěním reprodukce – nového potomstva. Mimo to je rozpoznávání obličeje a jeho rysů klíčové například pro utváření vztahu mezi matkou a dítětem. To, jak se nám kdo líbí, je do značné míry zákonité. Tato nenáhodnost je však dosti komplikovaná a navíc propojená s četnými dalšími signály – pachovými, stavbou těla, očním kontaktem, extralingvistickými charakteristikami, mimikou, zdobením a úpravou těla.

A tak se ženám někdy více líbí muži vysloveně maskulinní a jindy spíše femininní. Muži naopak preferují především juvenilní ženy, ale někdy (méně často) i mírně maskulinní. Velmi důležitá je pro nás symetrie. Na výběr partnera má vliv podobnost rodičům (většinou křížem podle pohlaví). Na atraktivitu, ale i důvěryhodnost má vliv známost, podobnost a povědomost. Obličej a jeho vnímání se proměňují v čase – jednak u žen v rámci ovulačního cyklu, jednak v běhu života s věkem. Podle atraktivity přisuzujeme osobnostní vlastnosti.

Můžeš to, na nějakém příkladu vysvětlit podrobněji?

Tak třeba si ukažme zjednodušeně, proč ženy někdy preferují „svalnaté“ typy mužů a jindy „zženštělé“. Maskulinní znaky se utvářejí především v průběhu dospívání v závislosti na hladině mužského pohlavního hormonu – testosteronu. Čím je vyšší hladina, tím jsou stavba těla a rysy obličeje mužnější. Jenomže testosteron působí proti obrannému systému, oslabuje jej. Proto si být „mužnější“ může „dovolit“ jen ten, kdo má dobře vykonaný obranný systém. Vysokou kvalitu svého obranného systému vlastně deklarujeme svojí mužností. U člověka je však důležité mít nejen geneticky kvalitní děti, ale i zabezpečení péče o ně. Ze strany mužů lze očekávat intenzivnější spoluúčast, pokud jsou pro sociálnější, což s sebou nese rysy spíše femininní. Tyto dva proti sobě působící pohlavní výběry ze strany žen jsou takovou lidskou zvláštností.

Muži to mají jednodušší. Od chvíle, kdy bylo vhodné utvářet partnerské svazky pro zabezpečení vlastních potomků, bylo nutné tento vztah postavit na jisté exkluzivitě, byť mnohdy nedodržované. Pomineme-li tedy otázku možnosti občasné nevěry, nastala pro muže situace omezené možnosti mít potomstvo. Pak bylo logicky výhodné si vzít za partnerku ženu co nejmladší, což vedlo v evoluci k preferování juvenilních znaků, které jsou tudíž vlastně znaky femininními. Snad to bylo dostatečně srozumitelné.

Je však třeba podotknout, že tyto evolučně starobylé mechanismy jsou jen dílčí součástí širší a komplexnější strategie výběru partnera. Uplatňují se zvláště na počátku seznamování a mohou odstartovat zamilování se, což také lze chápat jako nástroj pro to, aby se utvořil co nejdříve co nejpevnější vztah. Ten je totiž zárukou pro lidská mláďata – naše děti, že pro ně budou oběma rodiči společně vytvářeny podmínky pro jejich prospívání.

A víš, co je na tom také zajímavé. Že i když znám dosti dobře tyto souvislosti, tak na mne působí příslušné signály zcela stejně intenzivně – nedokážu si je odmyslet, odpoutat se od nich. Na rozdíl od druhých jen mohu navíc se shovívavostí sledovat, v čem to je, že se mi konkrétně ta či ona žena líbí.

Vidím, že obličej má pro nás mimořádný význam. Jak jsi na některých odborných fórech uvedl, týká se to i toho, jak vnímáme příslušníky jiných populací, respektive ras. Česká antropologie se tradičně vymezovala proti rasismu a projevům diskriminace. Jak se díváš na současné xenofobní tendence?

V našem prostředí, historicky srozumitelně, přetrvává neporozumění pojmu rasa. Pokud jej budeme chápat stále typologicky (jak biologický koncept ras původně vznikl), tak je nezbytné zdůrazňovat, že rasy vlastně neexistují, byť rozdíly mezi populacemi ano. Současná biologická antropologie dosti jednoznačně dokáže argumentovat, že uznávání ras jako biologických entit nemá odůvodnění. Ale rasismus je něco jiného! Má sociálně historické kořeny, ale i psychologické příčiny. Jedním ze zdrojů rasistického uvažování je také skutečnost, že xenofobii lze chápat jako do určité míry přirozený

postoj, opírající se o vnímání rozdílů a o již uvedené tendence k skupinové příslušnosti a odhraničování od skupin jiných. Zde se podle celé řady výzkumů uplatňuje i percepce obličeje, například už v tom, že míra jeho odlišnosti či podobnosti je spojena i s mírou nedůvěryhodnosti, resp. naopak důvěryhodnosti.

Chceme-li nadále respektovat lidská práva, jak jsme se na nich jako lidstvo dohodli, a chceme-li společně sdílet etické normy, tak je třeba, aby společnost vytvářela nástroje, jak zabránit posilování xenofobie postavené na odlišnosti, většinou „rasové“. Asi to úplně nezvládneme. Pro mne je až fyziologicky nepřijatelná především militantní a primitivně agresivní deklarační jakékoliv nadřazenosti.

Ještě bych se dotkl jednoho problému. V tradičních a archaických společnostech se více méně uznávalo postavení starších lidí, snad proto, že ztělesňovali zkušenost. V dnešní společnosti vidíme mediálně zprostředkovaný „kult mládeže“ a např. z obrazovky se nám až na výjimky starší obličeje téměř vytráčí. Neinspiroje Tě to k nějakému komentáři?

Význam starších lidí v tradičních společnostech byl možná větší, než si dokážeme představit, přestože věk dožití při narození nebyl vysoký a vyššího věku se dožívala jen menší část jedinců. Byli však nedílnou součástí širší rodiny a zakotvení příbuzenských vztahů. Nezanedbatelný byl význam doplňkových pracovních aktivit a zabezpečení dětí, a to zvláště ženami. Babičkovství není jen sociální konstrukt, ale má biologický základ na principu tzv. příbuzenského altruismu. Ztráta reprodukční schopnosti (menopauza) u žen je nejspíše doprovodným nebo paralelním jevem babičkovství, neboť od určitého věku bylo pro předávání vlastních genů a pro populační zabezpečení skupiny výhodnější, pomáhala-li žena svým dcerám s péčí o její potomky (čili o svá vnoučata) než mít další vlastní děti. Před vynalezením záznamových technik byli starší lidé jistě nositeli paměti skupiny, podíleli se na utváření pohledu na svět a jeho interpretaci vyprávěním mýtů a udržováním tradic. Je známé, že vyprávěné příběhy o předcích a společném původu sloužily k sdílení etnické jednoty. Narace měla dříve velmi významnou a neopominutelnou společenskou roli. Ovšem přímých výzkumů zaměřených na roli starších osob v tradičních společnostech, pokud vím, mnoho není.

Procesy v moderních společnostech jsou pro mne hůře čitelné, ale rozpad tradičních mezigeneračních vazeb je známý; příčin je více včetně potřeby prodloužení seberealizace v práci a zájmových činnostech až do vysokého věku. Podíl starších lidí na dění ve společnosti tak nabývá jiný charakter a je také významný. Příčinu upřednostňování Tebou zmíněného „kultu mládeže“ osobně vidím v zaměření společnosti na úspěch a tím pádem i výkon. Je to ve svém konečném důsledku otázka životních hodnot. Na druhou stranu se jistě tyto tendence opírají i o přirozené preference související se zdravím a přitažlivostí. Takže opět budu opatrný v hodnocení současnosti, což ale nedokáže zvrátit můj pocit nepřiměřené asymetrie v postojích médií a mladších generací ke generacím starším v tom smyslu, jak naznačuješ.

A co Tvoje pedagogická činnost? Jak dalece máš k výuce vztah? Navíc vím o Tobě, že se věnuješ i popularizaci.

Předávání poznatků dalším generacím je, myslím, hlavním posláním akademického pracovníka. To se musí pochopitelně opírat i o generování těchto poznatků čili o vědeckou činnost. Je mi však poněkud líto, že pracovníci univerzit jsou pod čím dále intenzivnějším tlakem produkovat a produkovat, jakoby vzdělávání a formování studentů nebylo vytvářením nových hodnot. Obávám se, že se již změny k lepšímu ve svém zbývajícím aktivním akademickém činnosti nedočkám.

Ačkoliv si tuto důležitost uvědomuji, nebylo tomu tak u mne vždy. Naopak jsem se vzhlížel ve sféře vědecké činnosti. Protože jsem rád něco vysvětloval druhým, byl jsem přesvědčován známými a členy rodiny, abych roli pedagoga neodmítal. K přednášení a výuce jsem se na kratší dobu dostal až na již zmíněných vyšších odborných školách, kde mne to však příliš neuspokojovalo, ale trvale pak především zde na fakultě, kdy nastal zlom. Postupně jsem totiž dospěl k tomu, že mi pedagogická práce činí potěšení. Někdy se přednáška a kontakt se studenty povede natolik, že získaný radostný prožitek vynahrazuje všechny jiné provozní starosti a organizační či finanční problémy. Zajímavé je, že pocitově obdobné zážitky mám při trávení času s vnoučaty (čímž nechci srovnávat vysokoškolské studenty s nimi).

A co se týče popularizace, chápu ji jako pokračování vzdělávacích aktivit. Na popularizaci mám celkem málo času a tak si slibuji, že někdy budu důchodcovský čas naplňovat psaním pro sebe i pro druhé. Už mám v hlavě několik témat.

A jakých?

Rád bych napsal knihu na téma „Rozmazané hranice lidského bytí“, v níž bych se rád zabýval tím, jaké jsou názory a jaké problémy ve vymezování identity (či entičnosti) člověka jako druhu, jedince jako uvědomujícího si sebe sama, jedince jako nositele pohlavnosti a tak dále. Dalším mým budoucím projektem je „Homo hedonicus“, kde bych se chtěl věnovat tomu, jaký má význam a dopad neurofyzilogické utváření pocitu štěstí a radosti na evoluční vzestup člověka, utváření společenských vztahů a rozvíjení kultury. Domnívám se, že mechanismus radosti je hlavním motorem naší existence. Myšlení by se pak dalo chápat jako nástroj ve službách hedonismu, kultura jako prostředek a důsledek...

Chtěl bys čtenářům ještě něco o sobě říci, co jsme opomenuli?

Cítím za povinnost zde zdůraznit jednu moji lásku, o které zatím nebyla řeč, a tou jsou primáty a především velcí lidoopi. Občas je mi líto, že jsem si nevytvořil cestu k tomu blíže je poznat a přímo studovat jejich život. Alespoň jsem si z nich vytvořil zrcadlo pro chápání nás lidí a oporu pro výklad studentům. Z tohoto hlediska jsou nejdělejší šim-

panzi a bonobové; navíc je o jejich sociálních vztazích, kognitivních schopnostech a protokulturních projevech nejvíce známo. Musím se ale přiznat, že mi jsou milejší gorily.

Většina lidí přijímá lidoopy jako velmi inteligentní zvířata. Jejich svět je však natolik bohatý a v mnohém „předlidský“, že bych spíše rozlišoval zvířata, pak lidoopy a nakonec lidi. Od lidoopů můžeme ještě mnohé získat pro porozumění přírody a naší evoluce i lidskosti – pokud je však dříve nevyhubíme.

Dovol mi, abych Ti na závěr poděkoval za upřímnou výpověď a přeji Ti do dalšího období mnoho tvůrčích sil.

